

Oeganda onder president Museveni

Hij verdreef een dictator. Wordt hij er nu zelf één?

Colofon

ISBN: 978 94 6365 290 2

1e druk 2020

2e herziene druk 2021

© Arne Doornebal

Foto cover: president Yoweri Museveni op campagne in de hoofdstad in 2016. Foto Rachel Mabala

Foto's achterkant: De onderste foto is gemaakt door Rachel Mabala. We zien daar Yoweri Museveni en Mirjam Blaak (uiterst links) in februari 2020. De andere foto's zijn gemaakt door Arne Doornebal. President Museveni is te zien tijdens een staatsbezoek in Zuid-Soedan (tweede foto van boven) en tijdens een verkiezingsrally in Jinja. Op de een-na-onderste foto staan afbeeldingen van de president die gelamineerd op straat in Kampala verkocht worden. De andere beelden tonen aanhangers van het staatshoofd.

Kaartje Oeganda: Koen Verbeek

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten. www.fondsbjp.nl

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Oeganda onder president Museveni

Hij verdreef een dictator. Wordt hij er nu zelf één?

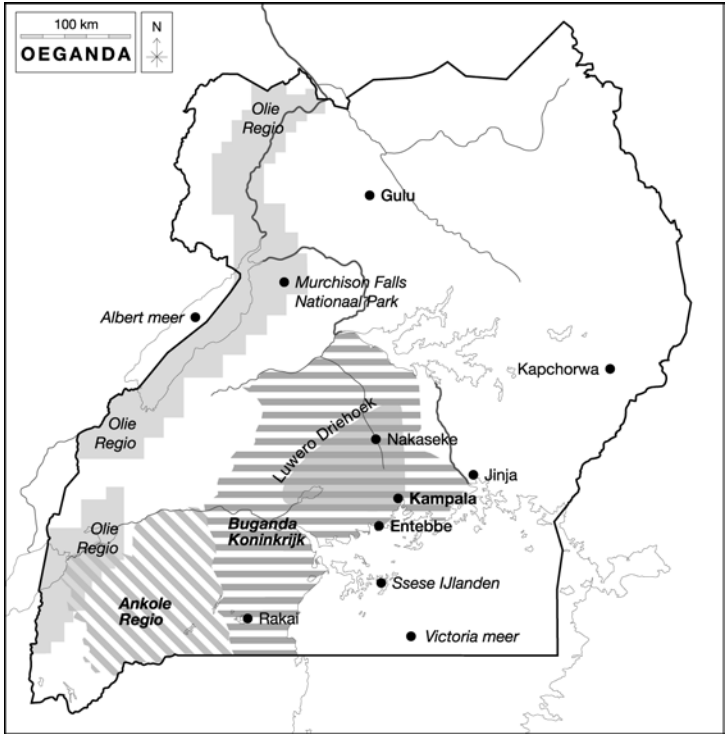
Met een voorwoord van Koert Lindijer

Arne Doornebal

Inhoud

Voorwoord	7
1. Beschermvrouw van de NRA	13
2. De euforie van het nieuwe Oeganda	28
3. De bevolkingsexplosie	44
4. Rond de eeuwwisseling komt de ommekeer	57
5. Oegandese rebellen in Den Haag	72
6. Hoe universeel zijn homorechten?	96
7. Vrij spel voor witte redders	118
8. Donor darling aan het westerse geldinfuus	135
9. Darling voor Nederlandse bedrijven	149
10. Op pad met de olympisch marathonkampioen	162
11. Vastgekleefd aan het pluche	171
12. Diplomatie onder een lekkend dak	185
13. De rapper die de president tart	189
14. Op naar de 40 jaar	210
Over de auteur	227
Dankwoord	231
Bronvermelding	233

Voorwoord

In het begin van de jaren tachtig leek het in Afrika alsof de bevolking er niet echt toe deed. Er vonden meer staatsgrepen plaats dan vrije verkiezingen. Grote delen van Afrika stonden er belabberd voor. Koud een kwart eeuw na de onafhankelijkheid waren nationalistische gevoelens verlept, de nieuwe natie was een vaag begrip gebleven en burgerplicht een vreemd concept. Van de staat, en zeker van het leger, moest je zo ver mogelijk wegblijven. Zo zwak waren de staatsinstituties dat zelfs een brigade van de brandweer een presidentieel paleis had kunnen innemen. Geweld, in de vorm van een volksopstand of een guerrilla, bood de enige kans op een nieuwe bevrijding. En Oeganda nam daartoe het voortouw.

In de wandelgangen van ministeries en presidentiële paleizen op het continent was ik gestuit op het stijve en autoritaire Afrika. Leiders stelden zich op als onaanraakbare stamhoofden en trokken een wollige mystiek om zich op. Ze namen lange titels aan en zetten attributen in ter verhoging van hun aanzien, zoals een magische knots (Daniel arap Moi van Kenia), een bolhoed (Hastings Banda van Malawi) of een kristalwitte zakdoek (Kenneth Kaunda van Zambia). Joseph-Désiré Mobutu van Zaïre en Gnassingbé Eyadéma van Togo namen in tv-spotjes bovenmenselijke vormen aan en daalden als engelen uit de hemel neer. Hoe minder volks een leider, des te groter de angst voor hem. Hoe duurder zijn Mercedes, des te groter zijn aanzien.

Oeganda belichaamde de neergang die op veel plaatsen in Afrika al tien jaar na de onafhankelijkheid was ingezet. Gierende inflatie maakte geld waardeloos. Wie in Kampala een vliegticket wilde kopen, begaf zich met tassen vol bankbiljetten naar het kantoor van de luchtvaartmaatschappij. Daar namen ze niet eens de moeite die stapel te tellen, maar legden er een meetlat naast om het bedrag te schatten. Klimplanten slingerden door onafgemaakte gebouwen en over opgehoopt afval. Borstelige maraboes zelden op lantarenpalen en verkeerslichten, waar niemand acht op sloeg. Maraboes behoren niet alleen tot de lelijksten van het dierenrijk, ze gedijen in een smerige omgeving. Oeganda presenteerde zich graag met de slanke en elegante kraanvogel als nationaal embleem, maar in de hoofdstad was de afval etende maraboe het symbool van verval.

De straten vol kuilen leverden het volgende grapje op: Wanneer weet je dat een chauffeur dronken is? Antwoord: Als hij in een rechte lijn rijdt. Buiten de stad verdween het wegennet onder struikgewas en stofwolken. Al een generatie lang gingen kinderen nauwelijks meer naar school. Angst hield stadsbewoners na zonsondergang thuis, de vrees voor geweld verlamde ieders gezond verstand. Oeganda's bevolking was getraumatiseerd. In veel andere Afrikaanse landen leden bewoners onder onderdrukking, maar Oeganda kende nog een extra probleem: een tirannieke regeringsleger. Deze misère vroeg om een revolutie, een radicale omslag. Wie zou na het einde van het kolonialisme voor de tweede keer het continent gaan bevrijden?

De magneet voor de aanstormende revolte was de in 1944 geboren Yoweri Kaguta Museveni. Hij had in de jaren

zeventig gestudeerd in Tanzania, onder president Julius Nyerere het mekka van linkse ideologen en bevrijdingsstrijders. De slanke, charmante en humoristische Museveni met een dun snorretje volgde in die tijd een lange militaire loopbaan, evenals zijn broer Salim Saleh en vriend Fred Rwigyema. Samen met de Rwandese vluchteling Paul Kagame zouden deze revolutionairen hoofdrollen gaan spelen in de opschudding waarin de regio zou geraken. De zogenoemde *bushoorlog* van het Nationale Verzetleger (NRA), begonnen met een aanval op 6 februari 1981, zette een reeks revoltes in gang die Midden-Afrika grondig veranderde.

Een goede militair leider weet onder de moeilijke omstandigheden van de bush zijn strijders te inspireren. Zonder zo'n sterke aanvoerder valt een verzetsbeweging uiteen. NRA-strijders hemelden Museveni op vanwege zijn vastberadenheid. 'Onze opperbevelhebber Museveni oefende nauwe controle uit en daarom viel het NRA niet uiteen in facties van diverse krijgsheren', schreef kolonel Pecos Kutesa, een van zijn eerste naaste medestrijders, in zijn memoires. Verdeeldheid binnen een verzetsbeweging leidt vaak tot onenigheid in de regimes die op een bushoorlog volgen.

Het viel op hoe jong de NRA-strijders waren. Onder het NRA kregen idealistische jongeren, vaak vloeiend Engels sprekende studenten, banen in de overheid. Zij wisten wat er zich in de wereld afspeelde. Het NRA gaf de gewone burger een stem. Het voerde een piramideachtige structuur in van kleine besturen met op het laagste niveau de *Resistance Council*, bestaande uit negen gekozen leden. Deze

comités ontnamen macht aan traditionele gezagdragers en gaven voor het eerst invloed aan burgers op alle niveaus van de sociale ladder, een aanzet tot een volksdemocratie.

Na de machtsovername door Museveni hoorde ik in de dorpen van Buganda en de wijde omtrek het getokkel op harpen, er werd gedanst, gezongen en gedronken. Oegandezen lieten hun angsten varen en kwamen na zons-
ondergang weer uit hun huizen. Die vreugde gaf glans aan het bewind van Museveni. Ik waande me er in een nieuw stukje Afrika, waar goed nieuws viel te melden en politici graag converseerden met journalisten. Het leven was er weer wat waard en er verschenen zowaar advertentieboarden voor levensverzekeringen in de straten.

Kampala begon weer een beetje op een gewone stad te lijken, maar viel er ergens een verdwaald schot dan doken mensen schichtig weg. Oegandezen wilden mij best hun verhalen vertellen van vóór Museveni, heel feitelijk over hun martelingen onder de presidenten Milton Obote en Idi Amin, over moord op vrienden en verkrachting van familieleden. Onderkoeld leken ze daarbij. Tot ze onverhoeds wegzonken in gedachten, gingen trillen en zweten en een eenzaamheid hen opslokte waartegen zelfs nationale bevrijding geen medicijn kan zijn. Bij slachtoffers en daders raast in het hoofd de oorlog altijd door.

Bij zijn beëdiging door twee bepruikte hoge rechters op het bordes van het parlement had de charmante guerrillaleider gezegd: 'Laat niemand denken dat hier vandaag louter een wisseling van de macht plaatsheeft. Nee, dit is een fundamentele verandering in de politiek van ons land.'

In Afrika zien we zo vaak veranderingen dat verandering gelijk ging staan aan chaos. De ene groep die de andere verdrijft, waarna blijkt dat de nieuwe nog erger is dan de vorige groep. Laat me heel duidelijk zijn: wij zijn anders.’

Politieke macht concentreerde zich op het continent in die tijd rond een stoffige generatie van boven de 50 jaar. De 41 jaar oude Museveni klonk als een verademing in dat koor van Afrikaanse staatshoofden. Hij verscheen niet onder de felle tropenzon in benauwd driedelig presidentieel pak, maar bleef trouw aan zijn guerrillatenu. De nieuwe minister van Informatie raadde journalisten aan ‘vooral niet alleen te schrijven wat we willen horen. De pers moet waken tegen schendingen van de mensenrechten’.

Museveni de volksleider – eenvoudig, rechtstreeks, grappig en ondeugend – was het tegenbeeld van de Dinosaurussen, de bejaarde leiders die nooit meer willen opstappen. Als leider van het eerste guerrillaleger in de geschiedenis van onafhankelijk Afrika was hij erin geslaagd een bewind van Afrikaanse tirannen omver te werpen. Zou hij nu een continentale golfbeweging op gang brengen tegen corrupte en arrogante leiders? Dat opmerkelijke verhaal staat in dit boek beschreven.

Nairobi, oktober 2020

Door Koert Lindijer. Lindijer is sinds 1983 woonachtig in Nairobi en doet sindsdien verslag voor NRC Handelsblad en de NOS.

1. Beschermvrouwe van de NRA

Jezelf in de voet schieten wordt meestal figuurlijk gebruikt. Toch is het een reëel risico van het rebellenbestaan. Dat merkte de jongere broer van president Museveni tijdens de *bushoorlog*, begin jaren '80. In een moment van onachtzaamheid ging zijn geweer af en doorboorde een kogel het onderbeen van Salim Saleh.

Yoweri Kaguta Museveni, de zestien jaar oudere broer van Saleh, kon er in die tijd alleen nog van dromen om ooit president van Oeganda te worden. Op dat moment werd hij gezien als een schimmige marxistische guerrillaleider die in Noord-Korea met een geweer had leren omgaan. Met een legertje van slechts een paar honderd strijders vocht hij tegen het Oegandese regeringsleger vanuit een dichtbebost gebied. Vandaar de naam bushoorlog.

Bush was er in overvloed in het Oeganda van de jaren '80. Dat is ook het eerste wat een buitenlandse bezoeker in Oeganda opvalt: het land is groen, glooiend en vruchtbaar – een schril contrast met de vele stereotypes die er over Afrikaanse landen bestaan. De mensen lijken altijd te lachen en vriendelijkheid jegens bezoekers wordt er gezien als een groot goed.

Het centrum van Oeganda bestaat uit een oud en machtig koninkrijk dat Buganda heet – met als gevolg dat Britse kolonialisten het hele land Oeganda gingen noemen. Niet geheel correct, want binnen de grenzen van het huidige Oeganda zijn er ook nog andere pre-koloniale koninkrij-

ken te vinden. Zoals Busoga, Bunyoro, Toro en Ankole. Deze gebieden hebben nog steeds hun eigen koningen, die vooral een ceremoniële rol hebben. Toch voelen veel mensen zich in de eerste plaats verwant aan het eigen koninkrijk en dan pas Oegandeese.

In 1960 waarde er een onafhankelijkheidsgolf door Afrika. Dat jaar werden maar liefst zeventien landen onafhankelijk van de koloniale machten, over het algemeen Frankrijk en Groot-Brittannië. Oeganda bevond zich in de Britse invloedssfeer en dat is nog steeds merkbaar. Op scholen wordt in het Engels onderwezen en ook in het parlement is dat de voertaal. Het draagt er mede aan bij dat het land zo populair is onder Engelssprekende bezoekers. Tot in de meest afgelegen gebieden kun je er met Engels prima uit de voeten. Oegandezen rijden links en juichen voor Manchester United, Arsenal of Chelsea.

Op 9 oktober 1962 krijgt ook Oeganda zijn onafhankelijkheid. De Oegandese vlag bestaat uit de kleuren rood, geel en zwart en in het midden siert trots de ‘crested crane’, de majestueuze kraanvogel die het symbool wordt van het jonge land. De koning van het Buganda-koninkrijk, Sir Edward Mutesa, wordt de eerste president.

Maar de vreugde over de onafhankelijkheid blijkt van korte duur. De eerste twee decennia van zijn bestaan als onafhankelijk land krijgt Oeganda te maken met een hele reeks aan staatsgrepen, gewelddadige machtsovernames en een gestolen verkiezing.

34 mannen met 27 geweren

Yoweri Museveni behoort tot het Munyankole-volk uit het zuiden van Oeganda. Al sinds zijn middelbareschooltijd heeft de kleine maar vastberaden Museveni interesse in politiek en zit hij in allerlei debatgroepen. Tijdens het regime van de beruchte dictator Idi Amin in de jaren '70 leidt hij een groepje Oegandezen dat zich in Tanzania bewapent en voorbereidingen treft op oorlog. Uiteindelijk vecht Museveni met een aantal medestanders mee met het Tanzaniaanse leger, dat Idi Amin in 1979 verdrijft. Museveni wordt korte tijd minister van Staat op het Ministerie van Defensie – feitelijk de tweede man. Hij raakt ideologisch steeds verder verwijderd van de twee politieke partijen die Oeganda dan kent: de Democratic Party en de Uganda People's Congress van Milton Obote. Na rommelig verlopen verkiezingen eind 1980 komt Milton Obote aan de macht. Museveni is ervan overtuigd dat de verkiezingen zijn gestolen en samen met een groep volgelingen besluit hij om een gewapende opstand te beginnen.

De eerste schoten van de bushoorlog werden gelost op 6 februari 1981. Yoweri Museveni beschrijft die aanval in zijn autobiografie *Sowing the Mustard Seed*. 'We verlieten Kampala met een groep van 34 strijders, maar slechts 27 van ons waren gewapend. Daarmee vielen we de legerbarakken bij Kabamba aan, met als doel om het wapenarsenaal te plunderen.' Kabamba ligt zo'n 200 kilometer buiten Kampala in dunbevolkt gebied. 'De eerste groep reisde in een kleine vrachtwagen met dekzeil. Ik zou de groep nareizen met een Land Cruiser, maar we kregen een lekke band. De chauffeur bleek geen reservewiel bij zich te

hebben.’ Deze fout kost vele uren kostbare tijd en uiteindelijk komen Museveni en zijn twee strijdmakkers met een geleende auto alsnog bij de eerste groep aan.

Ook de aanval zelf gaat niet helemaal volgens plan: er wordt te vroeg geschoten waardoor het hoofddoel, de opslagplaats voor wapens, niet bereikt wordt. Toch slagen de 34 rebellen erin om korte tijd heer en meester te zijn van deze barakken, een paar wapens en acht voertuigen te stelen en zich uit de voeten te maken. Een groepje soldaten uit de barakken, met wie van tevoren heimelijk contact was gelegd, sluit zich bij hen aan. Dan rijden ze weg, overvallen hier en daar nog een politiepost en bereiken veilig een van tevoren zorgvuldig uitgekozen boerderij, die hun schuilplaats wordt.

Deze aanval typeert de werkwijze van de rebellen in de beginperiode. De focus ligt niet op het in bezit houden van gebied maar op het stelen van wapens, nieuwe medestanders trainen en vooral: uit handen van het jagende leger blijven door gebruik te maken van de glooiende groene heuvels, bossen en bananenplantages van Centraal-Oeganda. De rebellenbeweging noemt zichzelf het nationale verzetsleger NRA (*National Resistance Army*) en is vooral actief in een gebied nabij de plaats Luwero dat bekend komt te staan als de ‘Luwero-driehoek’.

Oegandese vluchtelingen in Kenia

Op het moment dat Milton Obote in december 1980 aan de macht is gekomen in Oeganda, zit de Nederlandse Mirjam Blaak in de laatste fase van haar studie internationaal recht

in Utrecht. Ze reist geregeld naar Afrika, dankzij een baan als KLM-stewardess. Nadat ze is afgestudeerd neemt Blaak, dochter van een tandartsassistente en de directeur van een maritiem bedrijf, een baan aan in de Keniaanse hoofdstad Nairobi. ‘In 1982 werd ik aangenomen bij het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties, de UNHCR, als beschermingsofficier voor vluchtelingen,’ vertelt ze. Nairobi is een belangrijke stad in Oost-Afrika. Het is de thuisbasis van diverse afdelingen van de Verenigde Naties. Ook hebben veel internationale hulporganisaties hier hun regionale hoofdkantoren.

De dan 26-jarige Mirjam Blaak krijgt verantwoordelijkheden die het verschil kunnen maken tussen leven en dood. ‘Tijdens de bushoorlog kwamen duizenden vluchtelingen uit Oeganda de Keniaanse grens over. Ze waren op de vlucht voor het regime van Milton Obote. De Kenianen konden bepalen welke Oegandezen ze een vluchtelingenstatus gaven en welke niet. Wanneer mensen politieke banden hadden, dan hadden de Kenianen die liever niet als vluchteling,’ aldus Blaak. Maar veel van die vluchtelingen hadden juist wél politieke banden. In veel gevallen waren ze lid van Museveni’s NRA.

Aanval op het ziekenhuis van Nakaseke

Wie vandaag de dag het Oegandese plaatsje Nakaseke bezoekt, niet ver van Luwero en tijdens de bushoorlog het toneel van de hevigste strijd, kan zich best voorstellen dat rebellen zich hier goed konden schuilen. Ook veertig jaar na het begin van de oorlog zijn hier vooral zandwegen en bestaat het terrein verder uit een oase van groen, goed-

deels gevormd door bananenbomen van diverse typen – inclusief de eetbare matoke-banaan. De bananen worden afgewisseld met acacia's en eucalyptusbomen, waardoor je na twee stappen vanaf de rode zandweg al niet meer zichtbaar bent. Felgekleurde Toerako's – zeer geliefd bij vogelaars – vliegen in groten getale rond. Van afstand zijn ze te herkennen aan hun karakteristieke geluid.

De rebellen, zo beschrijft Museveni, sliepen vaak in bossen met niet meer dan een stukje dekzeil om hen tegen hevige tropische buien te beschermen. Auto's mochten ze niet gebruiken van commandant Museveni – omdat je daarmee een grotere kans loopt om een wegversperring van het leger tegen te komen. 'Ook geef je de vijand door in een auto te zitten de perfecte gelegenheid om veel mensen tegelijk te doden,' zo hield hij zijn strijdmakkers voor. Om dat te bewijzen liet hij aan het begin van de oorlog een Land Cruiser van het leger onder vuur nemen met een RPG (*Rocket Propelled Grenade*) waarbij alle inzittende soldaten om het leven kwamen.

James Katende werkte vanaf 1981 in het ziekenhuis van Nakaseke. Wanneer ik in 2014 het ziekenhuis bezoek is hij 61 jaar oud, smetteloos gekleed in gebroken wit shirt en nog altijd werkzaam in de apotheek van het vervallen ziekenhuis. 'Ik weet nog dat ik bang was toen ik in het ziekenhuis van Nakaseke moest gaan werken,' herinnert Katende zich. 'Het was algemeen bekend dat dat het gebied was waar de rebellen van Museveni actief waren, in de Luwero-driehoek. En het regeringsleger was hen juist aan het bestrijden. Die dachten dat de bevolking van het gebied sympathiseerde met de NRA-rebellen.'

Het ziekenhuis van Nakaseke wordt op dat moment geleid door dokter Ronald Batta, een arts afkomstig uit de noordelijke plaats Moyo, tegen de Soedanese grens. Ook Katende heeft een tijdje in Moyo gewerkt. Daar leerde hij Batta kennen. ‘We werden goede vrienden,’ aldus Katende. Als de apotheker in Nakaseke begint te werken, komt de oorlog steeds dichterbij. Katende: ‘De NRA zette landmijnen in waardoor bussen van de Uganda Transport Company werden opgeblazen. Dat was het vervoersbedrijf van de overheid. De slachtoffers daarvan kwamen in ons ziekenhuis terecht. Tegelijkertijd werden ook de rebellen door ons behandeld. Ze kwamen als normale patiënten, niet alleen met schotwonden maar ook gewoon met malaria. Je kon eigenlijk nauwelijks zien wie een rebel was en wie niet.’

Het ziekenhuis komt in 1982 midden in de frontlinie te liggen als de NRA-rebellen een aanval op een konvooi van de regeringstroepen uitvoeren en tegelijkertijd het ziekenhuis overnemen. Steven Kadoga, die de waterpomp van het ziekenhuis beheert sinds 1975 en er ook in 2014 nog werkte, herinnert zich die tijd nog goed. ‘Eerst kwamen de soldaten van Obote en die namen het ziekenhuis over. Alle mannen die in het ziekenhuis werkten werden bij elkaar geroepen en drie van hen werden door de soldaten meegenomen. We hebben nooit meer iets van hen gehoord. Slechts een paar uur later kwamen de NRA-rebellen naar het ziekenhuis. Ook voor hen waren we bang. De rebellen hebben toen de dokters en het medisch personeel ontvoerd en meegenomen naar hun kamp, zo’n twintig mensen in totaal. Ook dokter Batta ging met de rebellen mee en hij instrueerde de rest van ons om het ziekenhuis te sluiten.

Het was niet veilig meer. De rebellen namen niet alleen de dokters mee maar ook alle medicijnen.’

Volgens Katende was dit een strategische aanval van de NRA: ‘Ze hadden die mensen nodig in hun leger om de gewonde rebellen te verzorgen. Daarna werden ze getraind in de ideologie van de NRA.’ Yoweri Museveni bevestigt deze gang van zaken in zijn boek. ‘We hadden medisch personeel nodig en daarom overvielen we het ziekenhuis van Nakaseke. Daarbij maakten we een grote hoeveelheid medicijnen buit, alsmede dokters en ander medisch personeel.’ Toch blijven dokter Batta en zijn collega’s niet lang krijgsgevangenen. Museveni schrijft: ‘Na een tijdje hebben we ze de optie gegeven: blijf bij ons of vertrek. Dokter Batta heeft er toen voor gekozen om bij de NRA te blijven. Zo werd hij onze eerste dokter en later het hoofd van de medische afdeling.’

Terwijl het leger van Museveni gestaag groeit, van een clubje van 27 mannen tot een georganiseerd rebellenleger met zes verschillende divisies, komt Mirjam Blaak via haar werk bij de UNHCR steeds vaker in contact met NRA-sympathisanten en -strijders. De NRA wist dat de macht overnemen in Oeganda lastig zou worden zonder contacten met buitenlandse regeringen aan te knopen. Al een paar maanden na het begin van de opstand reist Yoweri Museveni daarom naar Libië, op uitnodiging van de Libische leider Muammar Khadafi. Die biedt hem steun aan. Khadafi stuurt achthonderd geweren, RPG’s en landmijnen naar de NRA. Museveni reist ook naar Londen, waar hij hoopt op steun van de voormalige kolonisator in de strijd tegen het bewind van